

Виртуалните общности в постмодерния свят

доц. д-р Динко Динков

*УНСС, катедра „Международни
отношения“*

Резюме: В съвременния високо глобализиран свят съдържанието на цялото разнообразие от връзки и зависимости не се побира в дълго формираните представи за структуриране и организиране на международното общуване. Сегашната обстановка носи белезите на настъпване на промяна в качествените характеристики на обособените социални организми и на отношенията между тях. Новите измерения на обществените отношения се придават от новите средства за производство на блага, от новите блага, от новите рискове и заплахи. Говорим за информационна икономика, различна от времето на доминация на промишленото производство. В брутният продукт нарасна относителният дял на услугите. Непознати за модерното време, великолепно представено в немия филм на Чарли Чаплин, нови технологии навлизат в ежедневието, в бита на всеки човек. Развитието на генното инженерство и биотехнологиите вещае възможности за намеса в тайнството живот. В този постмодерен свят се долавя ролята на принципно нови човешки общности. Взаимодействията им с традиционните структурни единици придава нови измерения на отношенията, които по силата на инерцията продължаваме да наричаме международно.

Ключови думи: постмодерен свят, нетокрация, Давоска култура, „нова архитектура на сигурност“, идентичности от виртуалния свят.

JEL: F02, F59.

Преломните моменти в историята винаги са стимулирали размисли и са раждали нови теории за осмисляне на историческия процес. Настъпилите трансформации в света в края на XX век са голяма провокация за разума. Като резултат от действието на всички сили се създаде качествено нова ситуация, в която се променят организиранияте човешки общности и отношенията между тях. При нарасналата взаимна зависимост на преден план излиза нов фундаментален въпрос: дали историята води човечеството към „едно единно велико вселенско цяло в духовно и материално отношение“¹, в което да няма месиански претенции от някоя общност за доминация и определяне на смисъла на обществените отношения.

В идентификацията и обособяването на носители на международни отношения роля играят и новите средства и начини на общуване, свързани с нови носители на информация. За тях традиционните граници между човешките общности не могат да бъдат препятствие. Съвременните възможности за пренасяне на глас и образи в пространството поновому вплитат хората в интензивни

¹ Бердяев, Н., Смислът на историята, ИК „Христо Ботев“, С., 1994, с. 127.

Взаимодействия. Тяхното групиране не е на база национална и държавна принадлежност. Вече общуването не се детерминира само от политическо разделение на общности със свои самостоятелни териториални, политико-властови, стопански и културни системи. Зараждат се нови поводи за сближаване и общуване, и то с пренебрежение на териториално-географски и политико-икономически определености.

Модерността наложи парадигмата на прогреса, т.е. разбирането, че всяко следващо поколение ще живее по-добре от предходното. В съвременния постмодерен свят изникват много съмнения в това отношение. Очевидно ще бъде трудно постижимо гарантирането на нашите деца да бъдат по-успяващи, по-сигурни, по-свободни, по-добре живеещи. Сега установяваме, че като цяло се влошават условията за живот на земята в резултат на климатични промени, на нарастване на населението, на безконтролно и неподготвено проникване в тайните на живота. Ако конфликтът между човека и биосферата на земята не се преодолее съществено, то човешката цивилизация може да изчезне не от катастрофи – като предсказаната за 2012 г. от майте, или от някакъв космически катаклизъм, а от екологична катастрофа.

В наше време социалните системи се детерминират във висока степен от технологичните системи. Сега в рамките на един човешки живот нееднократно се сменят технологиите, свързани с начина на съществуване. Променят се средствата и технологиите за производство, за общуване, променя се начинът на възстановяване на човешките способности, променят се приборите и технологиите в кухнята, променят се средствата и технологиите за поддържане на историческата памет, променят се начините за развитие на човешкото познание. В новото

информационно общество се променя логиката на социалното поведение на хората. Поновому се съотнасят биологичните и социалните ритми на развитие.

Социалните мрежи като неоидентичности

Изграждащите се на базата на компютърната техника и информационните технологии кибернетични системи пораждават нови елементи в структурата на обществото. Оформят се принципно нови общности от хора, които се утвърждават като динамично променящи се „активни единици“ в постмодерния свят и в голяма степен те придават новите му характеристики. Впечатляващо бързо общественият живот се влита в т. нар. социални мрежи. Те се превръщат в мощен фактор в развитието на процесите в света. Чрез улесняване свързването и общуването между хора от различни части на света, с различно положение в йерархията на традиционните социални конструкции, социалните мрежи им позволяват поновому да организират отстояването на своите интереси.

В тази статия си поставяме за цел не толкова да представим социалните мрежи в тяхната цялост, а да фокусираме вниманието върху тяхната роля в процесите на взаимодействие между различни обособени общности в съвременния свят, т.е. върху ефекта, който произвеждат в съвкупността от връзки и отношения, традиционно наричани международни отношения.

Новите фактори в постмодерния свят не са свързани с определена политическа, стопанска, правна система, с територия, със задължения по международни договори, въобще с атрибутите на класическите носители на международни отношения.

Хората вече не са само граждани на определена държава или на наднационална общност като Европейския съюз, не са граждани на света, а по-скоро са „граждани“, членове на многобройни мрежи, които структурират нарастващото разнообразие на идентичности. Както беше отбелязано по-горе, днес около половината от населението на света е вплетено в мрежи от виртуални общности чрез съвременни технически средства и информационни технологии. Създава се нова, не само земна, а космическа инфраструктура, осигуряваща свързаност на хората в едно киберпространство. Телекомуникационните технологии промениха обществото във всичките му измерения – екзистенциални, политически, социални, икономически, културни, организационни, управленски. На базата на нови технически средства и технологии се зараждат нови общности от хора с различно обществено положение в традиционните социални единици. Създават се нови общностни интереси между хора с различен цвят на кожата, между богати и бедни, между млади и стари, между високо- и нискообразовани хора по целия свят. Без някога да са се срещали, а вероятно и никога това няма да се случи, те комуникират помежду си чрез натискане на клавиш или бутон, без да се съобразяват с пространствена отдалеченост, обществен ред, правила и власт. Създават се нови електронни племена, свързани съсловия, чиято дейност не е затворена в някакъв географски ареал. Няма съмнение, че „първичният мотив за нарастваща свързаност по протежение на историята е индивидуалният стремеж към ресурси, възможности, влияние и – най-важното – по-добър начин на живот“². В този смисъл сегашните явления не са нещо принципино ново от гледна точка на човешката същност, но те внасят принципино нови неща в организацията на човешките общности. По

своеобразен начин членовете им са се добрали до нова степен на свобода. Техните идеали, интереси и цели невинаги се вметват в стереотипите за класова, национална, расова, религиозна принадлежност. Действията им „невинаги са съвместими с добре разбираеми съображения за национална сигурност“³, морални и етични норми. Новите виртуални общности и мрежи издигат властта на гражданите и ограничават възможностите на традиционните официални власти, било то в демократични или в тоталитарни държави. Това само по себе си променя естеството на държавата и на другите исторически утвърдени форми на организиране на обществения живот. Създадоха се предпоставки за формиране на „моментални тълпи“, които са способни за кратко време да променят и мобилизират общественото мнение, да разтърсват непопулярни правителства, да фокусират вниманието на обществеността в света върху определени проблеми. Чрез приобщаването си към виртуални структури гражданите получават нова сила за добро или зло. Съчетанието между новите информационни технологии и нарастващия стремеж към свобода променя технологията на властта и политическия процес, променя се характерът на връзките между различните социални общности. Новите технически средства и технологии елиминират дълго възприеманите като незаобиколими препятствия за обхванане – политическата воля на властващите, границите (с присъщия им паспортен, митнически, фитосанитарен контрол), цензурата. Обособеността на организирани общности и границите между тях обуславяха международните отношения. Сега много от взаимодействията между субекти, свързани с определени държави и други структурни единици, само условно могат да се наричат международни.

² Barnet, T. P. M., The New Rules: Redefining Identity in the Age of Connectivity. World Politics Review, 07 June, 2010.

³ Шмид, Е., Дигиталният пробив, Либерален преглед, 1 април, 2011, <http://www.librev.com/index.php?>

Основаните на новите възможности за свързаност общности взаимодействат с традиционните социални образувания и това води до замъгляване и размиване на границите между реалния и виртуалния свят и се получава преплитане между съществуващо и измислено. При тези нови обстоятелства се променят условията за организиране на общественения живот.

Съчетаването на човешките амбиции с новите възможности на кибернетичните системи и информационните технологии резултира в непозорирана във времето на модерността свързаност между хората. Те се вписват в пространства с необятни за съзнанието на модерния свят измерения и се очертават немислими за близкото минало форми на общуване. Виртуалните общности разкриват непозорирани възможности за споделяне на идеи, за дискусии, за осмисляне на интереси, за организиране и предприемане на целенасочени действия отвъд контекста на исторически утвърдените социални единици като народ, нация, държава, междудържавни коалиции. Приобщаването към такива общности е лесно. Липсват препятствията и ограниченията на изискванията на гражданството с произтичащите от него задължения и права. Стотици милиони хора от целия свят в рамките на един исторически миг се групират и изградиха наричаните социални мрежи като Facebook, Twitter, MySpace, YouTube и подобни. От началото на 2009 г. до юли 2010 г. ползвателите на Facebook са нараснали от 150 на 500 милиона души⁴. На земния свят е изградена третата в демографско измерение сила. В известен смисъл може да се приеме, че целта на съзателя ѝ Марк Цукерберг да сътвори най-предпочитаната социална общност в света е постигната. Към средата на 2010 г. с MySpace са свързани около 300 мили-

она души, с Twitter около 125 милиона души⁵. Те пригават част от характеристиките на постмодерния свят и са присъщи на новата реалност структурни елементи.

Социалните мрежи не заместват класическата форма на обществена организация – държавата, но в много отношения я допълват. Виртуалните общности дават възможност на хората да общуват помежду си и да се организират на базата на общи интереси и да преследват общи цели, т.е. подобно на държавната организация да си осигурят по-добър живот. Свързаните по този начин хора си остават под властта, нормите и правилата, наложени в техните държави, но разширяват възможностите да контролират своята съдба. Нещо повече – виртуалните, несвързаните с територия, граници и други атрибути на класическите човешки общности, структурни единици си взаимодействат с държавите със самочувствието на фактори с не по-нисък ранг. На практика социалните мрежи оказват мощно въздействие върху политическите процеси, върху икономиката и върху културата.

Очертава се жестока борба между тези, които искат да се свързват свободно, и другите, които гледат на тази свобода като заплаха за тях и за устоите на реда. Някои страни решиха да излязат на гребена на вълната на информационните технологии и без да се съпротивляват, да извлекат изгоди. Оформи се една група на хиперсвързани държави като Финландия, Естония, Швеция, Израел. Със своите мощни технологични и иновационни сектори, при стабилни икономики и спокойна политическа атмосфера, с целенасочена инвестиционна политика тези страни умело се възползват от новите измерения на общуването. Финландия, която се изправи пред мно-

⁴ The Economist, Jul 22nd 2010.

⁵ Ibid.

го трудности след разпадането на Съветския съюз, намери интелигентно решение, като създаде Nokia и държи голям дял от пазара на технически средства за мобилни комуникации. Естония стана модел за изграждане на електронно правителство.

На другия полюс се оказаха страни, които се опитват да не допускат своите граждани да свързващите технологии. Властите в Мианмар, Куба, Беларус полагат усилия да ограничават навлизането на нови средства за комуникация и използването на новите информационни технологии. Но и в тези страни те проникват чрез политическата върхушка. На практика чрез нелегален пазар населението започва да се докосва до изкушенията на новите форми на общуване.

Вече се забелязва как някои държави, които със своите икономически и технологични възможности изиграха особена роля в развитието на новите средства за комуникация и разполагат с материални и властови ресурси, целенасочено полагат усилия за установяване на контрол върху въздействието на новите явления. Макар по различному, но държавните машини и на САЩ, и на Китай, и на Русия, и на Великобритания, и на Франция, и на Иран, и на Израел, и на Тайланд, и на Мароко, и на Саудитска Арабия (подбрани като представителни за различни подходи) полагат усилия да държат под контрол свързаните съсловия. Самите нови технологии дават нови възможности за властите да държат под контрол процесите в своите страни, а и в по-широки граници. Споменатите държави, но и всички други, внимателно обмислят последиците от свободния достъп на гражданите до свързващите технологии. Ролята, която се отрежда на социалните мрежи като Facebook, Twitter, YouTube, при надигналата се протестна вълна в арабския свят потвърждава опасенията, особено на недемократичните режими. Като че ли Китай

задава един особен модел за поставяне под контрол възможностите на свързващите технологии. В една или друга степен начинът, по който в Китай се контролира Internet, се копира масово по света. Китай постигна компромис с Google, в който властите си осигуриха контрол върху съдържанието на информацията, до която могат да се добират гражданите. Небезуспешно китайските власти използват революцията в информационните технологии за утвърждаване и популяризиране на своята ценностна система, за формиране на позитивно отношение към успехите на държавата с еднопартийна система, за парирание на натиска по въпроса за човешките права и др.

Широкото навлизане на информационните технологии в обществения живот много впечатляващо променя диктаторските режими. Internet, мобилните телефони, социалните мрежи дават възможност събитията навсякъде по света да стават пред очите на целия свят. Диктаторските режими, които са ликвидирали жестоко всяка съпротива, вече се налага да използват по-изтънчени начини за задържане на власт. Отчитайки, че протестите в Кайро се наблюдават от много хора по света, режимът на Мубарак не посмя да използва груба сила срещу бунтовниците и прецени, че трябва да се откаже от властта. Дори Муамар Кадафи се опита да се представи като жертва на външни сили и направи опит да организира по идеите на противника на насилието Махатма Ганди „мирен поход“ към град Бенгази, за да се справи със своите противници.

За по-слабо развитите и с ограничени ресурси страни установяването на подобен контрол е непосилно. Бързото навлизане на свързващите технологии в тях неизбежно застрашава статуквото. От една страна, се открива възможност за изграждане на гражданско общество, но от друга, може

да се използва и от тъмни сили. Слабите им правителства едва ли ще могат да владеят ситуацията. Тези тенденции вещаят нарастване на броя на слабите или провалили се държави, които се превръщат в сериозни заплахи за международната сигурност.

Не трябва да се подценява възможността за използване за опасни цели и манипулиране на възможностите за освободено общуване. Става дума за възможността да се използват мощни средства срещу политически противници, срещу съпернически държави, срещу икономически и финансови конкуренти, за преследване на болни амбиции. Новите възможности за свързаност съдържат в себе си нови рискове и заплахи за сигурността на отделни елементи и за света като цяло.

По-нататък ще обърнем внимание на някои фактори, които играят особена роля във формирането на новите идентичности в постмодерния свят.

Ролята на ИТ фирмите в постмодерния свят

При нарастващата роля на информационните технологии в постмодерния свят особена става ролята на компаниите, чиито продукти и услуги правят възможни информационното общество, информационната икономика, светкавичните комуникации, електронните правителства, електронната търговия, електронните плащания, виртуалните общности. Доставкащите на Internet платформи и услуги, производителите на мобилни телефони, на цялата екипировка за трупането на огромни информационни масиви и за осигуряването на достъп до тях, осигуряващите hard и software за изграждането на мощните информационни системи, започват да играят ключова роля в постмодерния свят. В началото на XXI век т.нар. ИТ сектор получи най-бурно развитие и на пазара се утвърдиха с нова сила стари производители на електроника като IBM, но и нови като Dell, Apple. Техните продукти стимулираха бурно развитие на програмното им осигуряване, в което се откряха Microsoft, Internet, Google и др. Мобилните инфор-

Таблица 1. Приходи от ИТ услуги⁶

(в милиони щатски долара)

Компания	2009 г. приход	2009 г. пазарен дял (%)	2008 г. приход	2008 г. пазарен дял (%)	Ръст (%)
IBM	55 000	7,2	58 892	7,3	-6,6
HP	34 585	4,5	38 584	4,8	-10,4
Fujitsu	23 342	3,1	23 444	2,9	-0,4
Accenture	20 939	2,7	23 732	2,9	-11,8
CSC	16 004	2,1	17 112	2,1	-6,5
Others	613 191	80,4	643 681	80,0	-4,7
Общо за пазара	763 061	100	805 445	100	-5,3

⁶ Съставена по данни на <http://www.gartner.com/resId=1361622>

мационни технологии даоха шанс на Nokia, Sony, Ericsson (последните се обединиха), Vodafone, Samsung и много други. Те се превърнаха в гиганти, обединяващи таланти, технологии и пари, които в голяма степен задават насоките и модите в развитието на света. По данни на една от водещите изследователски компании на ИТ сектора, свързана с фондовата борса в Ню Йорк, Гартнър, приходите на компаниите, предлагащи ИТ услуги, през 2009 г. възлизат на 763 милиарда щатски долара⁷ (Вж. таблица 1).

В последните години се забелязва леко свиване на техните приходи и това вероятно се дължи на разразяването на финансово-икономическата криза, но като цяло става дума за астрономически суми. Стоките и услугите, които произвеждат и с които търгуват, оказват огромно въздействие върху икономиката, политиката, бита на хората. Те осъществяват дейности по всички части на света и имат възможност и реално влияят върху развитието на отделните държави чрез своята инвестиционна и търговска политика, върху общественото мнение, върху сигурността и международните отношения. Доколкото светът е в плен на модерните технологии, фирмите, които ги създават и използват, по своеобразен начин поставят под своя зависимост всички области на живота в постмодерните общества.

Всички жизнено важни системи функционират благодарение на използването на информационни технологии и по този начин те са силно уязвими от надеждното им осигуряване и от злонамерени кибератаки. Ключът за справяне с тези нови проблеми е също в ръцете на ИТ компаниите.

Ангажираните в информационните технологии, т.е. в създаването, обработването, съхранението и разпространението на гласова, образна, текстова и цифрова информация чрез компютърни и телекомуникационни системи, са водещ фактор в трансформационните процеси в постмодерния свят. Особена е тяхната роля в изграждането на виртуалните общности и социалните мрежи.

Немокрацията в новите елити

В общественото развитие важна роля винаги са играли влиятелни носители на възгледи за света. За съвременния исторически етап много автори приемат, че около 50 милиона души, т.е. по-малко от 1 % от населението на земята, формират т.нар. Давоска култура (по името на ежегодните срещи на световния елит в швейцарския курорт Давос). Те „контролират фактически всички международни институции, много от правителствата в света и преобладаващата част от световната икономика и военните способности“⁸. Това е новият елит, чиято власт се основава на авторитет, създаден с демонстрация на оригинални виждания за решаване проблемите на съвременния свят и убедително предлагани модели. Като пример може да се посочи групата политици, учени, финансисти и бизнесмени, които подготвиха провокиращ размишления доклад преди срещата на ръководителите на 20-те държави с най-големи икономики в края на 2009 г. Те предложиха идеи за нов договор за координиран отговор на разразилата се финансово-икономическа криза⁹. По света функционират много подобни форуми, които упражняват мощно влияние върху приемащите събносни решения. Техните

⁷ <http://www.gartner.com/resId=1361622>

⁸ Betts, R. K., Conflict or Cooperation? Foreign Affairs, November/December, Review Essay.

⁹ For a Global New Deal, Vision Paper to be Discussed in the Geneva Group, Geneva, 22 November 2009, Global Progressive Forum, Brussels, 2009.

решения засягат всички. Без да са избирани на политически постове, те имат силата да променят света.

Сред този елит особено място заема т.нар. **нетокрация**. С този нов термин се означава власт в мрежите. Става дума за ключови позиции в изграждането и поддържането на мрежите, функциониращи на основата на компютърна техника и съвременни комуникационни технологии. С революционните решения, които са дали, тези хора са създали огромни богатства и в значителна степен задават насоките в развитието на света. Както сп. „Економист“ ги определя: „... с достатъчно мозък, пари и влияние въздействат на живота на голям брой други хора“¹⁰. Те са станали влиятелни и богати, като са създали умни неща, изобретили са полезни вещи или са намерили оригинални нови пътища да приложат чужди изобретения. Идеи са в сърцевината на успехите на днешния елит. Самите те са много мощни, но и създават нови сили, които са важни елементи в структурата на постмодерния свят.

През септември 2010 г. най-богатите хора Бил Гейтс и Уорън Бъфет, заедно с 50 най-богати китайци обсъждат въпроса как богатите, които не могат да изхарчат състоянието за себе си, биха могли да го харчат в полза на другите¹¹. Марк Цукерберг, създава заедно с Дъстин Московиц Facebook, когато е само на 26 години през 2010 г., прави дарение от 100 милиона щатски долара на училища в Ню Арк, воден от същата идея¹².

Принадлежността към нетокрацията, към групата на избраните не може да се постигне срещу заплащане. Тя се добива на базата

на знания, разполагане с изключителна информация или иновативни решения. В информационното общество място сред нетокрацията като елит не осигуряват нито аристократични титли (както е било при феодализма) или по наследство, нито богатството (както е при капитализма)¹³, а способността да се генерират идеи и притежанието на изключителна информация. Място в новия елит, и в частност в нетокрацията, има само за тези, които са способни да създават и усвояват нови социално значими знания и да ги реализират във вид на някаква власт, която е различна или алтернативна на номиналната власт на старомодните елити. Мястото в йерархията на новия елит се определя от степента на значението на разполагаемите знания и изключителност на идеите.

Сложни са отношенията между нетокрацията и официалните власти. Самочувствието на нетокрацията е нараснало вече до такава степен, че тя може да тръгне на открити конфликти дори и с най-силни правителства. Типичен пример за това е случаят с Wikileaks, при който един представител на нетокрацията в лицето на Джулиан Асанж, но несъмнено с много мощен тил, не без участието на държавни служители, специални служби на САЩ и Бог знае още кой, бяха публикувани огромни масиви от шифрограми. Това стана без санкция на официалните власти и сериозно злепоставя американската държавна машина.

С развитието на информационното общество при нарастване ролята на виртуалните общества и основаните на информационните технологии мрежи логично ще бъде нарастването на властта на нетокрацията

¹⁰ The Economist, Feb, 8th, 2011.

¹¹ They Work for Us. In Democracies the Elites Serve the Masses, A Special Report on Global Leaders, The Economist, Jan. 20-th 2011.

¹² Ibid.

¹³ <http://www.kpe.ru/biblioteka/analiticheskie-raboty/>

та. Тази Власт не се ограничава в пределите на отделни държавни. Самата тя не може да бъде локализирана и не признава държавни граници, суверенитет, официални власти. Тя се води от специфични свои интереси и променя характера на взаимодействията между социалните общности.

Кои са новите лошу?

Разширяването на властта на гражданите в информационното общество носи и добро, и зло. Свързващите технологии се използват и от деструктивни структури. Ал Кайда и други терористични формирования, афганистанските талибани, чеченските сепаратисти, наркокартелите, пиратите, мафиотските организации, диктаторските режими активно използват глобалната мрежа Internet, социалните мрежи, мобилните телефони (не само като средство за връзка, а и за задействане на агски машини, за мащабни военни операции, за рекрутиране на членове и привърженици, за поддържане на някакъв ред и дисциплина, и кой знае за какво още?). Наред с богатата, информационните технологии носят и кошмари за човечеството.

Какъв ужас всеяваха периодичните послания на бин Ладен чрез Internet по клетъчен телефон или на видеозапис до някоя телевизия. Освен с атенатите от 11 септември 2001 г. в САЩ, след това в Мадрид и Лондон, но и по съвременните информационни канали той и неговата организация доказват, че не са сила за пренебрегване. Имат своя философия с корени в исляма, имат си стройна йерархическа организация, но невъзможна е нейната локализация (10 години най-мощните военни и разузнавателни сили издирват този човек и негови сподвижници и едва в началото на май 2011 г. се добраха до него и го ликвидираха. Оказа се, че си е живял в прилично жилище, а не в пещери, със своите

жени и деца, без пряко да ползва средствата за съвременно свързване) умело използват средства за терор и са истински кошмар както за правителства, така и за граждани.

По повод на атенатите в САЩ на 11 септември 2001 г. беше зададена много грешна представа за Осама бин Ладен и неговата организация като крайни фанатици, заслепени от някаква абстрактна кауза, които може би под хипноза, са готови да жертват живота си. Струва си да се поразмишлява върху контекста на тези събития. Може да се направи връзка между самонадеяното егностранно генонсиране от страна на САЩ на договора им с Русия за противоракетната отбрана през лятото на 2001 г. С този акт самоуверено от Вашингтон внушаваха, че благодарение на своите икономически, военни, технологични и т.н. възможности и превъзходства САЩ си изграждат непроницаема за вражески средства защитна противоракетна система. Използвайки средства на гражданската авиация, като че ли Ал Кайда намекна, че САЩ не бива да бъдат толкова самоуверени, че могат да си изградят непроницаем чадър. Това само по себе си показва, че тази сила, без официална публична власт, без определена територия, без представителни механизми, но използвайки възможностите на информационното общество, има да играе, при това смразяваща роля в съвременния свят.

Тези деструктивни сили умело използват съвременното банкиране и просто с един SMS превеждат пари за финансиране на своите дейности. През 2009 г. имаше съобщения, че затворници талибани са използвали мобилни телефони за координиране на атаки срещу правителствени сгради в Кабул. Има случаи на успешно парализиране на инфраструктурата на телекомуникациите за осигуряване на условия за операции срещу органите на властта и срещу коалиционните сили в Афганис-

ман. Те използват свързващите технологии за поддържане на страх сред населението.

На практика Осам бин Ладен като че ли беше най-интегрираният във виртуалното пространство човек. Той беше ту истински, ту изглеждаше като фантом. Наблюдаваше процесите в света, но беше невидим. Осъществяваше военни операции, но с него никои не можеше да воюва. Неговата организация използва характерните за постмодерния свят средства като глобалната мрежа, клетъчни телефони, модерни самолети, но обявилите ѝ война не могат засега да се възползват от тях срещу нея. В Афганистан, където Ал Кайда основно премерва сили с демократичния свят, НАТО разположи близо 100-хилядна армия, която осъществява планирани военни операции, заделят се милиарди долари за разузнаване и пропаганда¹⁴, и въпреки всичко бин Ладен продължава да е вдъхновяващ символ и формулираната от него идеология и задачите на джихадисткото движение да определят стратегията и тактиката на Ал Кайда и пръснатите по света терористични клетки продължават да действат в името на бин Ладен.

По повод на надигналата се протестна вълна в арабския свят Ал Кайда напомни за себе си, осъждайки диктаторските режими и определено играе роля в тези процеси. Умело се възползва от немного благовидната роля на западния свят в политическия живот на арабските страни, Ал Кайда търси своите привърженици и възможностите да овладява нови позиции в този район.

Потиснически режими успешно използват постиженията на информационното общество за смазване на всякаква съпротива. Например специалисти на иранските служби

насърчават гражданите да изпращат снимки на протестиращи до специално създадени от тях страници в Internet и по този начин те лесно могат да идентифицират противниците на режима.

Могат да бъдат приведени и много други примери за негативните аспекти на използването на атрибутите на информационното общество, но и тези са гостатъчни за аргументиране необходимостта от приемане на целенасочени усилия за минимизиране на тези ефекти. Очевидна е потребността от организиране на отговорно предсъдбата на човечеството сътрудничество между официалните власти, нетокацията, изследователските центрове, службите за сигурност, структурите на гражданското общество, филантропските организации и др. за справяне с голямото предизвикателство – големите постижения на човешкия ум да се използват от дявола.

Конструирането на „нова архитектура на сигурност“ изисква осмисляне на трансформациите в света и системните рискове

Динамичните промени в съвременния свят поставят на изпитание способността на човечеството да мобилизира своята мъдрост за справяне с новите предизвикателства и заплахи. Те се съдържат в непознатите от историята и неосмислени процеси и явления в обществения живот, които раждат нови структурни елементи и отношения. От това произтичат сериозни рискове за гарантиране на сигурност и устойчиво развитие като най-благоприятни условия за достойно човешко съществуване. **Невижда-**

¹⁴ Bergen, P., Will We Ever Find Osama Bin Laden? Don't Count on It. The Washington Post, January 28, 2011.

ните темпове на интернационализация, появата на транснационални явления, глобализацията обусловиха ненаблюдавана досега взаимна зависимост между носително обособени общности. Утвърждават се нови функционални връзки между пръснатите по света дейности. Тази тенденция променя основите на световното стопанство и международните отношения. Всички участници се опитват да осмислят своите интереси, място и роля в новите реалности и да определят линия на поведение в стратегически, геополитически и икономически план. При тези обстоятелства става трудно организирането на отношенията между тях. Появява се необходимост от преосмисляне на общочовешки ценности, от формулиране на общи цели, от разработване на нови общоприемливи норми на поведение, от изграждане на нови механизми и институции за регулиране на отношенията между разнородните елементи в глобализирания свят. Разразилата се в последно време финансово-икономическа криза с нова сила насочва към съгласие за **необходимостта от възграждане в система на функциониращите на национално, регионално и световно равнище механизми за регулиране и управление на процесите в обществото.** Тази система трябва да отразява динамиката в изменението на съотношението на силите като основен регулатор в развитието на процесите в света.

Досегашни теории, парадигми, категории и понятия за обясняване на явленията в международното общуване не са достатъчни за вникване в тенденциите, детерминиращи насоките в развитието на човешките общности и взаимодействието между тях. Днес не всичко, прекосяващо граници на обособе-

ни социални общности, се вписва в понятието „международни отношения“. Успоредно с междудържавните и други междубщностни отношения се развиват и процеси, обуславящи организиране на човешките отношения на глобална основа. Много връзки и зависимости добиват глобален обхват, зараждат се структури с глобален обхват. Те са функция на реално съществуващи общочовешки проблеми – военни, екологични, енергийни, прогностически, демографски, здравни и др.

Съществуват реални заплахи за съществуването на човечеството, които императивно извеждат потребността от мерки и решения за посрещането им. Затова появата на оценки от мощни центрове, мобилизиращи големи мисловни потенциали, се превръщат в стъпала към извисяване на човешката мъдрост. Особен ефект пораждаат обобщенията, представяни от ръководители на значими фактори в структурирането на съвременния свят. В условията на „най-дълбоката глобална криза след Втората световна война“¹⁵ се появи нов формат на сътрудничество за справяне с големи предизвикателства – групата на 20-те държави с най-големи икономики. Срещите на техните ръководители изиграха важна роля за разработването на съгласувани подходи в прилагането на антикризисни мерки. Те стимулират продължаване и задълбочаване на размишленията за справяне с предизвикателствата и заплахите, пред които се изправя човечеството. Президентът на Русия Дмитрий Медведев разви идеи за „самоорганизиране на справедлив и многополюсен свят“ и предложи инициатива за „нова архитектура на сигурност“ в евроатлантическото пространство¹⁶. Тя очевидно се появи във връзка с кризата в отношенията между Русия и

¹⁵ Council of the European Union, Brussels European Council 18/19 June 2009, Presidency conclusions, 19 June 2009.

¹⁶ Выступление Президента России Д. А. Медведева на Конференции по мировой политике (разпространено от Руския културно-информационен център в София през юни 2009 г.).

Грузия. Чрез своя президент Русия предложи създаване на международен политико-правен механизъм за предотвратяване на подобни конфликти, който да бъде своеобразно развитие и продължение на Заключителния акт от Хелзинки (1975 г.). Тук ще споделя **някои съображения**, които намирам, че имат отношение към ефектите от промените в света и въпросите на сигурността.

1. Определено считам, че **усилията за укрепване на сигурността имат смисъл ако намаляват рисковете, пред които съвременната динамика изправя човека, гражданите, фирмите, държавите, недържавните и наддържавните образувания**. Такова разбиране предполага по новому организиране на взаимодействията и мобилизиране силите на всички фактори за изграждане на всеобхватна система за сигурност.

2. Сигурността винаги е тясно свързана със структурата на системата (национална, международна, световна, глобална). **В условията на преструктуриране на системата задачите по обезпечаване на сигурността се усложняват многократно. Зараждат се нови елементи, утвърждават се нови отношения и натрапчиво се налага нова степен на взаимна зависимост. Вече не само междудържавните отношения структурират света**. Появяват се нови субекти (участници) в общуването. Освен държавите, в сложните взаимодействия в съвременния свят важни играчи са и недържавни образувания – национални и транснационални компании, нови регионални и глобални структури. На историческата сцена се утвърждават наднационални по своята същност играчи. В света се усеща присъствието на трудни за идентифициране субекти, които не са свързани с

конкретно място, с територия, отговорна публична власт, но влияещи върху поведението на другите. Развитие на информационните технологии и комуникациите роди нови фактори във взаимодействията между обособени общности. Оформят се нови идентичности и центрове на сила. Накратко, съвременният свят трудно може да бъде вписан в системата на международни отношения, която се структурираше от национално-държавната идея. Същевременно глобализацията товари с нови функции държавата (макар че някои предричаха нейното отмиране).

3. **Новите реалности стимулират нови разбираня (идеи, идеологии) за обществено развитие**. Други са днес измеренията на националните идеали, на националната митология. Рушат се стереотипите на Вестфалската система на организиране на обществения живот. Подругому днес звучат принципите за регулиране на международните отношения като равноправие, зачитане на суверенитета, ненамеса във вътрешните работи. Не равноправието между държавите, а правата на човека, не волята на суверена, а грижата за условията за живот (природата) обосновават и мотивират поведението на отделните идентичности. Наред с модифициращите се национализми се формира съзнание за глобална взаимна зависимост. Всичко това изправя пред сериозни изпитания традиционните школи (реалисти, идеалисти, либерали, марксисти и техните нео-течения) за осмисляне на протичащите в света процеси. Например едва ли в наше време е приемлив един от постулатите на школата на реализма, формулиран от Ханс Моргентау, че „външна политика, следваща универсални принципи, води до самоубиство“¹⁷. Поддържането на световния мир в условията на взаимно осигурено унищожение,

¹⁷ Morgenthau, H. J., *American Foreign Policy: A Critical Examination*, London: Methuen, 1952.

т.е. когато човечеството е способно да се самоунищожи, е висша ценност. Днес по-специално внимание заслужава прозрението на идеолога на синтезирания в Европейския съюз модел на интеграция Жан Моне, който в навечерието на Втората световна война стига до извода, че **в Европа не може да има мир, основан на парадигмите на национално-държавната идея** с нейния основен атрибут суверенитета.

4. Сигурността е винаги свързана с ценности, с идентичности и тяхната способност да се съхраняват и да функционират. Преглядът има както външни рискове и заплахи, така и вътрешни. В тази връзка само ще отбележа, че **един от системните рискове е свързан с амбиции и увлечения за създаване и със съществуването на нежизнеспособни обществени образувания**. Устойчив въдъховител за действия в тази посока е „свещената и велика“ национално-държавна идея.

5. **Дълго утвърждаваните принципи, правила и норми за поведение в международните отношения вече не са ефективни инструменти за поддържане на мира и сигурността и за развитие на сътрудничеството**. Свидетели сме на фразирани нарушения и заобикаляния на устоите на съвременното международно право – Устава на ООН, на многостранни и двустранни договори. Дълго изгражданите механизми за правоприлагане са безпомощни и губят авторитет.

6. Въпросите на сигурността вече предполагат комплексен и многостранен подход, който трудно може да се вмести в моделите за гарантиране на националната сигурност или в идеята за колективна сигурност, както тя се манифестира през 20-те, 30-те, 50-те и 70-те години на XX век. Трябва да се проумее, че **груп от системните ри-**

скове е заложен във възможността едни обособени общности да реализират свои интереси за сметка на други, да ограничават възможностите пред тях да извличат изгода от международното сътрудничество, да им причиняват бедни и страдания.

7. **Системен риск е заложен в обстоятелството, че за гарантиране на национална, регионална (колективна), международна, световна, глобална сигурност се полагат разнопосочни усилия**. Няма йерархична подчиненост или съподчиненост на целите. В света съществува един микс от усилия за постигане на по-висока степен на сигурност, но те не са организирани в система. Всички субекти дават приоритет на собствената си сигурност – фирмена, национална, коалиционна, а разумно е те да са функция на общата сигурност. Нужен е общ подход в подреждането на приоритетите в контекста на гарантиране на сигурността.

8. Проблем на организирането на съгласувани и общи действия за гарантиране на сигурността е, че **не всички нейни субекти имат ясни цели и възможности да ги преследват**. Представителните тела на някои от тях нямат компетенции и оторизация да поемат отговорности и да обвързват конкретния фактор с ангажменти. Слабите режими са дестабилизиращи фактори в многостранните системи. Несигурност се появява, когато липсва възможност и способност за нейното недопускане и обезсмисляне.

9. Уроците от провала на основаната на идеализма Версайска международна система и Втората световна война дадоха силни аргументи, че **за гарантиране на мира и сигурността са нужни особени отговорности**. Конструирайки следвоенното устройство на света, победителите от антихитлеристката коалиция узряха да приемат идеята на

Франклин Рузвелт за поемане на особено бреме по осигуряване на международния мир. Тя намери конкретизация в Устава на ООН, който възложи тези отговорности на Съвета за сигурност. В него особена роля играят петте страни – постоянни членки. Макар към този модел да се отправят критики, че налагал диктатура на едно малцинство държава, той е замислен и да не допуска приемане на решения, неприемливи за някой от носещите особени отговорности за мира. Това е голямо постижение в осмислянето на проблемите на сигурността и пътищата за нейното постигане. В нашето съвремие е нужен внимателен преглед на способностите на първостепенните фактори в международната система и да се намери ново по-представително и по-адекватно на съвременното разположение на силите решение на въпроса за особените отговорности по поддържането на мира и сигурността.

10. В ракетноядрената ера особен фактор за гарантиране на сигурността е **поддържането на стратегическата стабилност**. При цялото си безумие, „студената война“ стимулира човешката мъдрост към някои постижения в осмисляне на суровите реалности. Двете ядрени суперсили САЩ и СССР можаха да се убедят в илюзията, че някой от тях ще съумее да лиши другата от способност да нанесе отведен удар, в случай че стане обект на първи ядрен удар. След като прахосаха огромни средства в тази посока, те се вразумиха и се отказаха от идеята да изграждат свои „непроницаеми“ противоракетни чадъри, което беше синтезирано в договора за противоракетната отбрана през 1972 г. Почти 30 години, до едностранното му денонсиране от САЩ през 2001 г., той беше основа на стратегическата стабилност, като лишаваше от изкушение някой „да натисне копчето пръв“. Все още алтернатива на тази недобре разбрана, но гениална идея не е на-

мерена. При реалното разпространение на ядреното оръжие и създаването на способности в много страни да го пренасят на големи разстояния заплахите за сигурността стават все по-отчайващи. Тук ще си позволя едно съждение, за което не разполагам с конкретни доказателства, но логиката ме кара да правя връзка между решението на САЩ да си изграждат противоракетен щит и атаките от 11 септември 2001 г. Като че ли се намери сила, която показва, че тези намерения са съмнителни. Не с ракети, а със самолети на гражданската авиация бяха нанесени удари върху символи на американската икономическа и военна мощ. Без съмнение, страните с ракетноядрени потенциали имат да играят важна роля за поддържане на стратегическа стабилност. Натрупаният опит може да се развива в новите условия.

11. Важен компонент в сегашните баланси на силите са средствата на кибернетиката. В сблъсъците между интереси в постмодерния свят киберсилата става много важен фактор. Тя дава предимства и шансове не само на държавно организирани общности, но и на индивиди и групи, както и на виртуални общности, за асиметрични кибератаки. Киберсигурността е относително нов аспект на сигурността, но случаите с кибервъздействия върху важни системи в Естония през 2007, в Грузия през 2008, върху иранската ядрена програма през 2009 г. налагат ново отношение към киберзаплахите. Киберсилата трябва да се разглежда през призмата на нейната роля в постмодерния свят. Без съмнение тя променя измеренията на кардиналния въпрос на международните отношения – този за мира и войната.

Списъкът на уроците от историята може да бъде продължен с още много изводи, но като че ли **нова парадигма на сигурността** още не може да изкристализира от тях. Без осо-

бени претенции, но тук си позволявам да мисля, че **императивите насочват всички участници в сложните взаимодействия на космическата определена земя и отвъд нея да насочат усилията си към изграждане на система за обща сигурност**, намаляваща или изключваща рискове, идващи от конфликт на интереси на различни идентичности. Всеки търсещ сигурност трябва да приеме да споделя отговорности по нейното поддържане.

Сегашното състояние на нещата в света осигурява за някои, но не за всички, блага и носи много беди. **Няма ефективна система на взаимоотношения, осигуряваща рационално използване на ресурсите, с които разполага човечеството, за справяне със заплахите от природни и обществени катаклизми.** От тук лесно се стига до заклинания за установяване на нов международен, глобален, световен ред. В историята те многократно са се появявали. Директорът на Института по история към Българската академия на науките проф. Георги Марков беше преброил 13 опита за установяване на нов световен ред¹⁸. Те винаги са се появявали в преходни епохи, когато старият ред е несъстоятелен, но има дефицити от предпоставки и катализатори за изкристализиране на ново състояние.

Новите фактори в международната система обективно променят предишните основи на стратегическата стабилност. Дълго време тя се крепеше на съхраняване способността за нанасяне на отведен удар, в случай на подлагане на първи удар. Някои от новите идентичности имат своето място във виртуалното пространство, но не са свързани с конкретно географско разположение и територия, не е известно мястото на техните щабквартири. В слу-

чай че някой от тези нови играчи се сдобие и реши да употреби средства, нанасящи мащабни поражения, не е възможно да се търси възмездие. Следователно новите идентичности придават нови измерения на проблемите на сигурността. Но както историята доказва, проблемите разкриват възможности човечеството като цяло и обособените фактори да докажат своята извисеност и мъдрост, като изградят надеждна система за справяне с рисковете и предизвикателствата. За да се освободи светът от страховете, пораждани от усложнените взаимозависимости, се изисква свръхинтелигентност.

*
* *

Нарастващото разнообразие от обособени разнотипни социални общности създава нов структурен проблем на постмодерния свят. Трудно могат да се изградят механизми за взаимодействие между национално-държавени, междудържавени, транснационални, наднационални и идентичности от виртуалния свят. Поради спецификата на своето вътрешно структуриране, йерархична организация и управление, те нямат свои функционални звена и традиционните атрибути на класическите носители на международни отношения, които като хомолози да осъществяват взаимодействието между тях.

Литература

1. Бердяев, Н., Смильът на историята, ИК „Христо Ботев“, С., 1994.
2. Шмид, Е., Дигиталният пробив, Либерален преглед, 1 април, 2011, <http://www.librev.com/index.php?>

¹⁸ Споделено от проф. Г. Марков на международна конференция през февруари 2008 г.

3. Barnett, T. P. M., The New Rules: Redefining Identity in the Age of Connectivity, World Politics Review, 07 June, 2010.
4. Bergen, P., Will We Ever Find Osama Bin Laden? Don't Count on It. The Washington Post, January 28, 2011.
5. Betts, R. K., Conflict or Cooperation? Foreign Affairs, November/December, Review Essay.
6. Council of the European Union, Brussels European Council 18/19 June 2009, Presidency conclusions, 19 June 2009.
7. For a Global New Deal, Vision Paper to be Discussed in the Geneva Group, Geneva, 22 November 2009, Global Progressive Forum, Brussels, 2009.
8. <http://www.gartner.com/resId=1361622>
9. <http://www.kpe.ru/biblioteka/analiticheskie-raboty/>
10. Ibid.
11. Morgenthau, H. J., American Foreign Policy: A Critical Examination, London: Methuen, 1952.
12. The Economist, Feb, 8th, 2011.
13. They Work for Us. In Democracies the Elites Serve the Masses, A Special Report on Global Leaders, The Economist, Jan. 20-th 2011. **VIA**